

Міжнародна економіка

Софія ПАЗІЗІНА

**ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ
ЯК ЧИННИК ЗРУШЕНЬ
СТРУКТУРИ ВИРОБНИЦТВА
І ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ**

Резюме

Виявлено дисбаланси структури національного виробництва і зовнішньої торгівлі. Імпортозамінне виробництво розглянуто як один із чинників структурних зрушень національної економіки. Визначено напрями імпортозамінного виробництва за секторами економіки. Обґрунтовано доцільність імпортозаміщення в харчовій, легкій, хімічній, паперово-целюлозній промисловості та сільському господарстві. Запропоновано механізми щодо стимулювання імпортозамінного виробництва.

Ключові слова

Імпортозаміщення, структурні дисбаланси, виробництво, зовнішня торгівля, сектора промисловості.

Класифікація за JEL: F10.

© Софія Пазізіна, 2012.

Пазізіна Софія, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Постановка проблеми. Перехід до сталого економічного розвитку ставить необхідним вирішення проблеми щодо структурних змін економіки. Диспропорційність українського виробництва зумовила високі темпи приросту товарного імпорту. Протягом останніх років спостерігається стала тенденція до дефіциту зовнішньої торгівлі товарами, який у 2011 р. становив 14,2 млрд дол. США. Особливого значення набуває проблема щодо постійного і відчутного зростання некритичного імпорту (продовольства, товарів широкого споживання), які Україна виробляла і традиційно експортувала. Надмірна імпортозалежність виникла у продовольчому секторі, де обсяги імпорту за певними товарами збільшилися в десятки разів. Внаслідок цього посилюється дисбаланс у структурі зовнішньої торгівлі. У цих умовах імпортозаміщення є одним з основних чинників структурного реформування економіки України. Саме тому дослідження можливостей поступального руху економіки країни в напрямку витіснення окремих видів імпортової продукції і гармонійного його заміщення вітчизняними аналогами є актуальним питанням.

На сьогодні розвиток імпортозаміщення є одним із пріоритетів державної політики України [1, с. 14]. Нещодавно Верховною Радою України затверджено Державну програму розвитку внутрішнього виробництва, у якій передбачено розвиток імпортозаміщення. У програмових документах України щодо структурної політики стимулювання імпортозамінного виробництва визначено однією з основних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблеми імпортозаміщення висвітлюються у працях вітчизняних та російських вчених: Давиденко С., Лебедева К., Назарчука Е., Дунаєва І., Остапенко Т., у яких аналізуються причини та наслідки зростання імпорту. Проблему структурних трансформацій у національній економіці досліджують Амоша О. І., Аптекар С. С., Дорогунцов С. І., Горська О. В., Кваснюк Б., Макогон Ю. В., Мельник А. Ф. Разом з тим, в умовах сталого зростання імпорту виникає необхідність у продовженні досліджень щодо імпортозаміщення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Проблеми, пов'язані з дисбалансом зовнішньої торгівлі України, виникли задовго до світової фінансової кризи. Випереджальне зростання темпів приросту імпорту над експортом призвели до диспропорцій у сфері зовнішньої торгівлі, що посилює дефіцит зовнішньоторговельного балансу.

Трансформаційні процеси, які відбуваються в економіці країни, загострили значні структурні диспропорції суспільного виробництва. Серед них – зростання орієнтації на сировинні галузі, висока енерго- та матеріаломісткість виробництва, невелика частка кінцевої продукції, скорочення частки високотехнологічних секторів у структурі промислового виробництва. Сировин-

ний ухил виробничої структури, спрямований переважно на потреби експорту, робить промисловість і економіку загалом залежною від кон'юнктури зовнішнього ринку, стримує розвиток внутрішнього ринку.

Неефективна структура виробництва та зовнішньої торгівлі не відповідає потребам внутрішнього ринку України. Наявний дисбаланс між експортом та імпортом товарів посилює дефіцит зовнішньоторговельного балансу. Коефіцієнт перекриття експорту імпортом знизився у 2010 р. і становив 0,85. У товарній структурі експорту переважають товари з низькою валовою доданою вартістю, а у структурі імпорту значна частка припадає на високотехнологічну продукцію. Обсяг імпорту промислових товарів за останніх десять років збільшився майже в 4 рази, тоді як власне виробництво зросло лише у 3,2 разу [2].

Наслідком структурного дисбалансу промислової є зростання імпортової залежності. Так, розрахований нами показник рівня імпортозалежності у 2010 р. за секторами промисловості показав, що найвищим рівнем відзначається паливно-енергетичний сектор (74,7 %), текстильна (72,3 %), хімічна і нафтохімічна промисловість (56,3 %) та машинобудування (46,4 %).

Дисбаланс зовнішньоторговельних потоків безпосередньо спричинений неоптимальною структурою національного виробництва. Протягом 2000–2010 рр. не було подолано найважливіші структурні деформації промисловості – між видобувним і обробним секторами, між традиційними індустріальними та передовими наукоємними виробництвами, між експортно та внутрішньо орієнтованими секторами економіки. У структурі української промисловості і досі зберігається домінування енергоємних і сировинних виробництв при значній залежності від імпорту енергоносіїв. На галузі, що виробляють сировину, матеріали й енергетичні ресурси, припадає близько 2/3 загального обсягу промислової продукції, а на продукцію соціальної орієнтації – лише 1/5 загального обсягу промислового виробництва [3]. Це призвело до зростання експансії імпортними товарами легкої промисловості внутрішнього ринку України.

Деградація структури промислового виробництва є наслідком структурних зрушень, які існують безпосередньо всередині обробної промисловості на користь виробництва з низькою часткою валової доданої вартості у валовому випуску. У структурних процесах економіки України темпи зростання питомої ваги обробної промисловості у валовій доданій вартості є низькими. Так, при зростанні частки обробної промисловості у структурі випуску з 36,9 % до 39,2 % її частка у ВДВ протягом десяти років залишилася на рівні 21 % [4, с. 116].

Проведений нами аналіз показав, що від 2001 до 2010 рр. не відбулося значних змін у структурі промисловості. Найбільшу частку в промисловості за цей період займає металургійна промисловість, яка коливалася в межах 18,0–18,8 %, машинобудування – 10,2–10,9 %, виробництво харчових продукту-

ктів, напоїв та тютюнових виробів – 16,6–18,0 %, а найменшу – текстильна – 0,6-1,0 %.

Промисловість є наймасштабнішим сектором економіки України, у якому виробляють близько 40 % загальноукраїнського випуску товарів і послуг, 80 % їх експорту, створюють понад 30 % валової доданої вартості [5]. Проте, якщо експортують переважно матеріально- і енергосировинну продукцію низького рівня переробки, то імпорт, навпаки, складається з високотехнологічної продукції поглибленої переробки та товарів кінцевого споживання. У цих умовах є необхідним реформування «традиційних» галузей промисловості та розвиток високотехнологічних виробництв.

Важливе значення для економіки України має вдосконалення структури паливно-енергетичного комплексу, зменшення енергозатратності. Енергоємність ВВП в Україні у 2–3 рази перевищує середній рівень енергоємності розвинутих країн. У паливній промисловості необхідно здійснити модернізацію нафтопереробних заводів, яка передбачає глибоку переробку нафти. Це дасть можливість змінити асортимент продукції в напрямку зростання частки світлих нафтопродуктів, зростання обсягів поставок сировини (ароматичних вуглеводів) для хімічних комплексів, які в значних обсягах імпортують. Частково зменшити залежність вітчизняної економіки від імпорту енергоносіїв можливо за рахунок застосування альтернативних джерел енергії (біопалива, біомаси тощо). Однією з умов реалізації Енергетичної стратегії до 2030 р. вважається прийняття на державному рівні низки програм, у тому числі «Програми розвитку нетрадиційних джерел енергії». Сьогодні посилюється співпраця України з країнами, що мають сучасні технології до видобутку сланцевого газу. Так, між Україною та США 15 лютого 2011 р. підписано Меморандум взаєморозуміння, згідно з яким Держдепартаменту США буде профінансовано оцінку «альтернативного палива» [6, с. 26]. Зазначимо, що вже дві провідні світові енергетичні компанії – «Shell» і «Chevron» – у кінці 2010 р. направили в Кабінет Міністрів України попередні заявки на участь у розробці українських газових родовищ з нетрадиційних джерел енергії [7].

Недостатність забезпечення потреб внутрішнього ринку споживчими товарами призвело до значних дисбалансів між попитом та пропозицією. Вирішення цієї проблеми певною мірою пов'язане з насиченням внутрішнього споживчого ринку товарами вітчизняного виробництва. Імпортна експансія найбільше торкнулася продуктів харчування і товарів текстильної промисловості, що створило певні загрози для економічної безпеки.

Критична ситуація склалася у продовольчому секторі. Продовольчу небезпеку на сьогодні створює стале нарощування імпорту товарів продовольчої групи. Імпорт продуктів харчування у внутрішньому споживанні становить близько 30 %, що суттєво перевищує граничний рівень продовольчої безпеки (не більше 25 %) – [8, с. 103].

У харчовій промисловості в посткризовий період спостерігається повільне відновлення, що спричинено зростанням індексу споживчих цін на харчові продукти, що негативно вплинуло на купівельну спроможність домогосподарств. Проведений нами аналіз показав позитивну динаміку зовнішньої торгівлі України товарами харчової промисловості, про що свідчить поступове зростання сальдо: від від'ємного у 2005 р. (–163216,7 тис. дол. США) до позитивного у 2010 р. (+66140,2 тис. дол. США).

Після лібералізації зовнішньої торгівлі на певних сегментах споживчого ринку (м'ясному, кисломолочному, плодоовочевому) відбувається витіснення вітчизняної продукції імпортною. Значно збільшилися поставки імпоротної плодоовочевої консервації, яка вирізнялася ширшим асортиментом та високою якістю продукції. У вартісному виразі імпорт м'яса і харчових субпродуктів протягом 2005–2010 рр. збільшився майже у 7 разів. Стійка імпортна залежність від поставок м'яса виникла в Україні внаслідок скорочення вітчизняного виробництва (в Україні – 41,1 кг на душу населення, тоді як у США – 112 кг, Бразилії – 103 кг, Франції – 90 кг) – [9, с. 125].

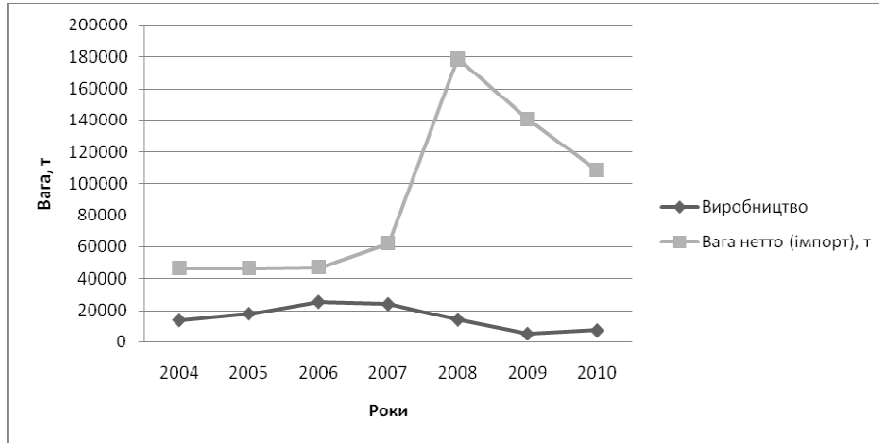
Розрахований нами показник імпортозалежності на основі відношення обсягів імпорту до обсягів виробництва (у вартісному вираженні) демонструє зростання імпортозалежності за багатьма продовольчими товарами, що становлять основу харчового раціону. Найвищим рівнем імпортозалежності відзначалася товарна група по м'ясу свинини, показник якої у 2010 р. досяг 63,3 %, а найбільш стабільний показник – з м'яса птиці (19,8 %). Однією з причин зниження виробництва є зниження поголів'я скоту в господарствах усіх категорій. За останні роки скорочується виробництва м'яса свинини, що призвело до зростання імпорту (рис. 1).

Виробництво м'яса птиці має сталу тенденцію до зростання, що спричинило скорочення імпорту (рис. 2). Варто відзначити, що Україна за останні роки практично не виробляє і не імпортує м'ясо баранини, хоча у 2004 р. обсяги виробництва становили в межах 200 тис. т. Це спричинено не лише спадом виробництва, а й уподобаннями споживачів.

Перешкодами для відновлення національного виробництва м'яса є: слабка сировинна база, відсутність чіткого контролю над пересуванням м'ясної сировини в країні, високі кредитні ставки на вітчизняному ринку за умов необхідності значного оновлення матеріально-технічної бази і впровадження інноваційних технологій виробництва.

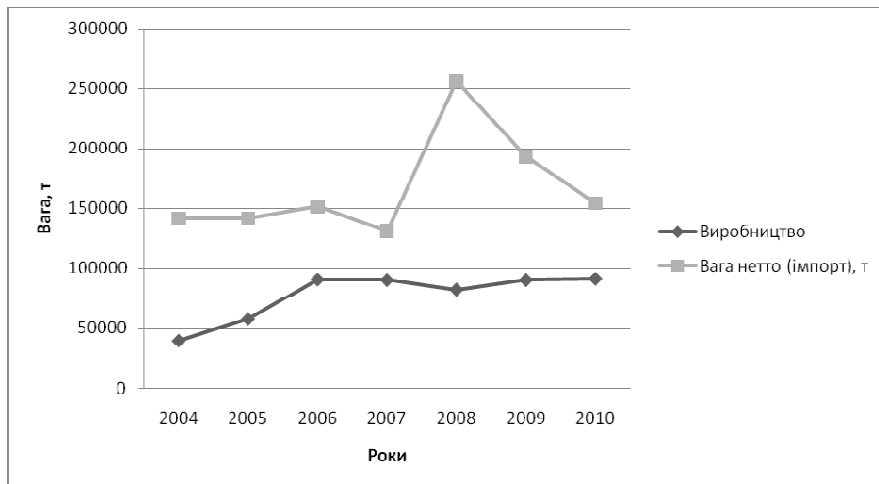
Суттєве зростання імпортозалежності спостерігалось з товарної групи «Плоди та ягоди» – на рівні 60–62 %, що майже у два рази вище, ніж у 2004 р. Основна проблема полягає в тому, що динаміка зростання продовольчого імпорту значно більш стійка, на відміну від змінюваної за роками динаміки росту і розвитку вітчизняного агровиробництва, що значною мірою пов'язано з ризиками у сфері виробництва в цій галузі. Крім того, членство України в СОТ розширило доступ імпорту аграрної продукції.

Рисунок 1

Динаміка виробництва та імпорту м'яса свинини

Джерело: розроблено автором на основі даних Державної служби статистики України і Державної митної служби України.

Рисунок 2

Динаміка виробництва та імпорту м'яса субпродуктів харчової свійської птиці

Джерело: розроблено автором на основі даних Державної служби статистики України і Державної митної служби України.

Скорочення середньозваженого рівня захисту помітне з 21,1 % до 10,7 %, що посилює конкуренцію з боку іноземної продукції на внутрішньому ринку [10, с. 68]. Україна також приєдналася до 16 секторальних угод, що передбачають обнуління імпорتنих мит для низки товарних груп, термін перехідних періодів за якими вже минув [11, с. 5]. Отже, посилення імпортозалежності України, з одного боку, вимагає захисту внутрішнього ринку, а з іншого – членство в СОТ вимагатиме поступової лібералізації зовнішньої торгівлі. У цих умовах виникає необхідність застосування механізмів регулювання імпорту в напрямі гармонізації цих завдань.

Стимулювання імпортозамінного виробництва потрібно здійснювати й у легкій промисловості. Структура виробництва в легкій промисловості є деформованою. За багатьма товарними групами імпорт значно перевищує експорт. Це стосується товарів шкіряної, текстильної промисловості, виробництва взуття, целюлозно-паперового виробництва. Якщо позитивне сальдо від експорту сировини – шкіри та необробленої шкіри – у 2010 р. складало 50,14 млн дол. США, то від імпорту виробів зі шкіри від'ємне сальдо – 53,52 млн дол. США. Це свідчить про недостатній рівень розвитку в цьому сегменті вітчизняного ринку переробних підприємств з виготовлення якісної кінцевої продукції споживчого попиту. Тому імпортозаміщення у шкіряній промисловості потрібно розвивати в напрямі виробництва готових виробів із використанням власної шкіри, яку на сьогодні в значних обсягах експортують.

Зазначимо, що легка промисловість в усьому світі є одним із провідних секторів економіки, що більшою мірою забезпечує формування державного бюджету та виступає важливим фактором розвитку хімічної та машинобудівної промисловості, сільського господарства тощо. Проте в Україні ці сфери діяльності вже багато років перебувають у стані системної кризи, спричиненої низкою факторів: негнучкість великих підприємств, застаріле устаткування та технології, фінансова нестабільність підприємств тощо. Внутрішній ринок товарів легкої промисловості України на даний час складається з 80 % імпорту та лише 20 % – вітчизняних товарів. Такий дисбаланс у структурі ринку посилює конкуренцію з боку імпортерів і залежність від імпорту, особливо текстильної продукції. Тому імпортозамінне виробництво необхідно розвивати, насамперед у текстильній промисловості, що зумовлено тенденцією до стійкого зростання імпорту. Переважна більшість текстильних підприємств «виживає» завдяки давальницьким схемам виробництва. Такі схеми й дотепер застосовують на багатьох підприємствах легкої промисловості при виробництві одягу, взуття, виробів із шкіри. У стратегічній перспективі виробництво за толінговими схемами не стимулює вітчизняних виробників і не створює стабільної доданої вартості. Застосування замкнутого циклу виробництва (від дизайну виробу до продажу товару на ринку) дозволило б наповнювати внутрішній ринок вітчизняними товарами.

Використання у виробництві імпортової (давальницької) сировини збільшує залежність текстильної промисловості. У виробництві текстильної

промисловості необхідно «відродити» використання традиційної для України сировини – вовни, льону, натуральної шкіри, хімічних волокон. Крім того, сировину льону можна використовувати для випуску модифікованих текстильних волокон, попит на які за останні роки особливо зростає не лише в Україні, а в інших країнах світу. Застосування котонізованих волокон льону може забезпечити зменшення на 40-50 % потреб в імпортній бавовні [12, с. 73]. Це дасть змогу не лише зменшити імпорт текстильної сировини, а й поступово позбавлятися від застосування давальницьких схем виробництва.

В умовах зростання транснаціоналізації виробництва у випуску текстилю і готового одягу найбільшого значення набувають не форми, які пов'язані з придбанням іноземних активів, а міжнародні субконтракти і ліцензійні угоди. Україна може виступати як субпідрядник при виробництві текстильної продукції, застосовуючи при цьому сучасні технології розвинутих країн. Так, наприклад, японські текстильні фірми створили розгалужені системи субконтрактних зв'язків із країнами Південно-Східної Азії. А модель офшорного виробництва застосовують німецькі фірми, переважно з орієнтацією на країни Східної Європи, Північної Африки та Середньоземноморського басейну.

Розвиток імпортозаміщення необхідно здійснювати стосовно продукції хімічної галузі. Для зниження імпортозалежності необхідно насамперед підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції, застосовувати енергозберігаючі технології, розширити асортимент замінників імпорту. Неefективна структура виробництва особливо помітна в хімічній промисловості. Так, держава підтримує експортне виробництво азотних добрив, сировиною для яких слугує дефіцитний природний газ, що імпортують в Україну. У той час, як за останні роки стало нарощується імпорт органічних сполук; фармацевтичних препаратів; дубильних екстрактів і барвників; мила і миючих засобів, полімерних матеріалів; ниток синтетичних і хімічних волокон, тобто тієї продукції, яку традиційно виробляли в Україні. Виходячи з цього, можна стверджувати, що в хімічній промисловості існує значний потенціал імпортозаміщення, незважаючи на те, що сальдо зовнішньої торгівлі товарами є додатним.

Напрями імпортозаміщення в хімічній промисловості мають бути спрямовані на поглиблення переробки, виготовлення готових виробів із залученням вітчизняної сировини, повного завантаження виробничих потужностей. Для зменшення імпорту потрібно розширити виробництво дефіцитних видів високотехнологічної продукції, насамперед фармацевтичної, полімерних матеріалів і пластмас, органічних сполук, косметичних препаратів. На даний час розроблено проект імпортозаміщення у фармацевтичній промисловості, який передбачає розробку вітчизняних інноваційних лікарських засобів. Виходячи з цього, можна стверджувати, що в хімічній промисловості існує значний потенціал імпортозаміщення, незважаючи на те, що сальдо зовнішньої торгівлі товарами є додатним.

Загалом національна промисловість залишається технологічно залежною від імпорту сучасних технологій та наукоємних товарів [13, с. 85]. Україна, порівняно з високорозвинутими країнами, має низькотехнологічну структуру, в якій майже 70 % належить сировинним секторам. В Україні лише 6,0 % загального обсягу реалізованої промислової продукції мають ознаки інноваційності, тоді як у США – 78 %, в Японії – 67%, в європейських країнах – 60 %. Відповідно до вітчизняного законодавства, зокрема Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», видатки державного бюджету на науку мають становити не менше 1,7 % ВВП, однак фактично цей показник удвічі менший [14, с. 210].

Суттєво погіршилася технологічна структура економіки. Структурні зміни, які відбувалися в останні роки, характеризуються відставанням. На сьогодні випуск продукції третього технологічного укладу становить майже 58 %, четвертого – 38 % і п'ятого – 4 % [15].

Посилення дефіциту сальдо зовнішньої торгівлі спричинено також високою залежністю української економіки від імпорту машин, устаткування, механізмів і транспортних засобів, обсяг якого у структурі товарного імпорту у 2010 році становив майже 21 %. Україна втратила свої позиції на ринках електричних машин і устаткування, обсяг імпорту у 2010 р. досяг 3,6 млрд дол. США, вона неспроможна протистояти експансії імпорту легкових автомобілів (1,7 млрд дол.). На ринку машинобудування частка вітчизняної продукції скоротилася до 22,4 % порівняно з 41,1 % у 2005 р. Збільшився імпорт товарів, пов'язаних із підготовкою України до ЄВРО-2012: електричних машин (у 1,6 разу); залізничного рухомого складу (в 3 рази); засобів наземного транспорту, крім легкових автомобілів (в 1,7 разу) – [16]. За останні роки Україна не лише суттєво скоротила експорт сільськогосподарських машин, а й значно збільшила їх імпорт. При цьому, приватизація в сільському господарстві потребує застосування нової сучасної техніки, яку ще не в достатній кількості виробляють в Україні. У цих умовах уряд планує здійснювати підтримку вітчизняних сільгоспмашинобудівників: від прямого держзамовлення і здешевлення кредитів до введення обмежень на ввезення вживаної імпортової продукції [17]. Поруч із цим, передбачається стимулювання імпорту нових технологій, а також створення іноземними виробниками власного виробництва в Україні. Для цього планується прискорити дозвільні процедури, виділення земельних ділянок та створення необхідної інфраструктури. Передбачено локалізацію виробництва не менше від 80 % (виробництво більшості комплектуючих на місці). Доволі висока залежність від імпорту високотехнологічної продукції є характерною для України. Це, передусім, стосується імпорту електричного, електронного й оптичного обладнання.

Зменшення імпортової залежності в машинобудівному комплексі можливе за рахунок реструктуризації, організації нових виробництв, які завершували б технологічні цикли, переорієнтації підприємств на випуск іннова-

ційної продукції. Важливу роль у цьому відіграють конверсія підприємств військово-промислового комплексу та залучення іноземних інвестицій.

З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що в Україні існує деформована структура промислового виробництва, яка значною мірою зумовлена зростанням обсягів імпорту. Тому стимулювання імпортозамінного виробництва є необхідним у процесі реструктуризації промисловості.

Структурні зрушення спостерігаються в агропромисловому комплексі. Особливо це стосується дисбалансів щодо продукції тваринництва і рослинництва. Співвідношення валової продукції рослинництва і тваринництва за останні роки становило відповідно 70 % і 30 %, що є неефективним з точки зору оптимальної спеціалізації агроєкосистеми. Однією з основних причин такої ситуації є спад виробництва та відсутність розширеного асортименту вітчизняної продукції.

Аналіз індексів структурних зрушень у тваринництві та рослинництві за випуском основних видів продукції показав, що темпи виробництва плодово-ягідних культур та молока більші за темпи їх реалізації. Значення індексу структурних зрушень виробництва за плодово-ягідними культурами за період 2001–2010 рр. становить у межах 60–80 % проти індексу структурних зрушень реалізації – 30–45 %. Ситуація протилежна стосовно зернових культур, худоби та птиці. В Україні існує проблема реалізації плодово-ягідних культур та молока. Пом'якшення митної та послаблення протекціоністської політики України після вступу до СОТ призвело до помітної негативної тенденції в товарній структурі торгівлі. Динаміка структурних зрушень частки сировини за останні два роки в середньому в експорті зросла до 40 % (у 2003 р. – лише 10 %). А в імпорті, навпаки, частка готової продукції зросла до 60 % (2003 р. – 30 %) [18, с. 29].

Для ефективного використання аграрного потенціалу потрібно збільшувати питому вагу не лише більш конкурентоспроможної рослинницької продукції, а й менш конкурентоспроможного тваринництва. Для розвитку тваринництва потрібна державна цільова підтримка фермерських господарств, що дасть змогу збільшити виробництво м'ясо-молочної продукції. Для подолання дисбалансів у структурі зовнішньої торгівлі агропромислової продукції (переважання в експорті сировини, а в імпорті – готової продукції) необхідно нарощувати власне виробництво продукції кінцевого споживання, тобто здійснювати імпортозаміщення.

Зростання імпортозаміщення сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки країни. Основними об'єктами імпортозаміщення в агропромисловому комплексі є: овочі, фрукти та ягоди, білково-вітамінні інгредієнти для комбікормів, м'ясо та м'ясопродукти.

На сьогодні в Україні відсутні довготермінові концепції та програми розвитку агропромислового виробництва (на 10–15 років і більше). У зв'язку з

цим державна підтримка і регулювання агропромислового виробництва здійснюють переважно в короткотерміновому (річному) режимі та орієнтуються на поточні потреби сільського господарства. Виникла потреба поновити практику державного довгострокового соціально-економічного прогнозування.

Стимулювання імпортозамінного виробництва потребує додаткових фінансових ресурсів, які є дефіцитними для більшості вітчизняних підприємств. Це спричинено погіршенням їх фінансового стану. Так, у 2010 р. частка збиткових підприємств зросла до 45,5 % (у 2009 р. – до 41,5 %) від загальної кількості [19].

В умовах обмежених можливостей бюджетної підтримки і дефіциту власних ресурсів важливим механізмом фінансування імпортозамінного виробництва має бути банківське кредитування. Застосування кредитної політики в стратегії забезпечення імпортозаміщення повинен реалізовувати Національний банк. Для досягнення цієї мети НБУ має активніше використовувати механізм рефінансування банків [20, с. 15].

Фінансування імпортозамінного виробництва, особливо промислової продукції, здійснюється за рахунок довгострокових кредитів, частка яких у структурі кредитування залишається низькою. Так, кредити, надані промислового сектору у 2010 р. за строком погашення більше 5 років у добувній промисловості, становили 6,7 %, у переробній – 15,5 %, у виробництві та розподілі електроенергії, газу та води – 2,3 %. При цьому відсоткові ставки у 2010 р., внаслідок поступового укріплення банківського сектору, знизилися, порівняно із 2009 р., і становили в добувній промисловості 14,1 %, переробній – 13,8 %, у виробництві та розподілі електроенергії, газу та води – 15,3 % [21]. Для стимулювання імпортозаміщення необхідно застосувати механізми грошово-кредитної політики, зокрема застосування системи пільгового кредитування (з компенсацією різниці банкам за рахунок державного бюджету) для пріоритетних імпортозамінних виробництв, а також створення переваг в отриманні кредитів для інвестування в обладнання, закупівлю сучасних технологій. При цьому можна впроваджувати механізм державних гарантій за рахунок державного бюджету для страхування інвестиційних і банківських ризиків в імпортозаміщувальні виробництва, як це практикують у Білорусії.

Застосування грошово-кредитного механізму відносно регулятивного впливу держави на розвиток імпортозаміщення можна вбачати у зниженні кредитних ставок тим господарським суб'єктам, що виробляють імпортозамінну продукцію. Для збільшення частки довгострокових кредитів необхідно застосувати податкові пільги для банків, що їх здійснюють, механізми державного, приватного та синдикованого гарантування кредитів та визначення критеріїв надання державних гарантій, а також запровадити комерційними банками програми надання кредитів для підприємств, що виробляють високотехнологічні замінники імпорту. Для цього необхідно рекомендувати НБУ розробити систему заходів щодо заохочення таких банків (пільгові умови щодо їх рефінансування тощо). Доцільно запровадити спеціальні інструмен-

ти страхування та резервування довгострокових кредитів, зокрема відповідно підтримку надання таких кредитів з боку Національного банку.

Стратегію грошово-кредитної політики Національного банку України має бути спрямована на досягнення зростання виробництва, що передбачає належний рівень лібералізації кредитних взаємин з комерційними банками, спрямованої на полегшення доступу господарчим суб'єктам до кредитних ресурсів. Основним завданням НБУ є створення об'єктивних передумов для накопичення заощаджень підприємствами і населенням і їх наступні трансформації – інвестиції у виробництво. Такими передумовами, що перебувають у компетенції центрального банку, є стабільність темпів інфляції, валютного курсу, низький рівень податкових ставок. На досягнення цих завдань і має бути спрямоване функціонування всього грошово-кредитного механізму регулятивного впливу держави на економіку [22, с. 310].

Кредитування сільськогосподарських товаровиробників має низку проблем, а саме: висока ціна кредиту, відсутність гарантій повернення кредиту, високий рівень витрат банків при наданні послуг тощо. За даними Міністерства аграрної політики України, довгострокових кредитів потребує близько 64 % сільськогосподарських підприємств, 16 % – середньострокових і лише 10 % – короткострокових [23]. Вирішити ці проблеми допоможе впровадження ефективної аграрної політики, іпотеки земель, а також зменшення кредитних ставок. Для організації державного інвестування в АПК доцільно створити низку інститутів, у тому числі, зокрема, спеціальний фонд підтримки таких інвестицій (у формі некомерційних організацій, який здійснює акумуляцію й управління інвестиційними ресурсами, призначеними для реалізації проектів в агропромисловій сфері) [24].

Можливості використання коштів Державного бюджету для фінансування промисловості обмежені через значний його дефіцит, обсяг якого у 2010 р. становив 64,2 млрд грн. [25]. Фінансування переробної промисловості з Державного бюджету у 2010 р., порівняно з 2006 р., скоротилося на 5,1 %. Найбільше фінансування припадало на паливно-енергетичний комплекс (переважно на вугільну галузь та інші галузі видобутку палива) і за період 2006–2010 рр. зросло на 38,6 %.

Для підвищення ефективності використання видатків Державного бюджету на фінансування промисловості та державної підтримки імпортозамінних високотехнологічних виробництв необхідними є:

- розробка і внесення до Державного бюджету цільових програм фінансування високотехнологічних виробництв і галузей, а також фінансування розвитку наукової інфраструктури у сфері промисловості;
- розробка єдиного переліку високотехнологічної продукції вітчизняного виробництва на базі єдиного міжнародного стандарту High Technology Products List – SITC, що дасть змогу визначити пріори-

тети державної фінансової підтримки високотехнологічної сфери промисловості [26].

В умовах дефіциту фінансових ресурсів підприємств можна запропонувати альтернативні механізми фінансування імпортозамінних виробництв – первинне розміщення цінних паперів на фондовому ринку, кошти спільного інституту інвестування (вільні кошти населення), які ще не набули достатнього розвитку в Україні.

Розвиток інституцій спільного інвестування (ICI) дає змогу перетворити вільні кошти населення на ефективний інвестиційний ресурс, значно розширити можливості фінансування промислового сектору, в т. ч. інноваційних проєктів створення високотехнологічної продукції. В Україні зростає кількість ICI: якщо на кінець 2007 р. нараховувалося 834 ICI, то на кінець 2009 р. – 985.

Для залучення капіталу на довгостроковій основі у світі також використовують первинне розміщення цінних паперів у формі відкритого лістингу на міжнародних фондових біржах – Initial Public Offering (IPO). В Україні протягом останніх п'яти років українські компанії провели 59 великих розміщень, у ході яких було залучено 6,2 млрд дол. США. Цінні папери українських емітентів розміщено переважно на Варшавській і Лондонській фондових біржах.

Для стимулювання інвестування підприємствами промисловості у виробництві імпортозамінної високотехнологічної продукції потрібно знизити податкове навантаження. Для підприємств, що впроваджують інновації, – застосовувати диференційовані ставки оподаткування шляхом внесення змін до розділу V «Особливості в оподаткуванні та митному регулюванні інноваційної діяльності» Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. №40-IV [27], а також шляхом змін до Податкового кодексу України. Потрібно також запровадити систему цільового використання амортизаційних фондів на цілі інвестування у виробництво [26]. Необхідно знизити ставки податку на прибуток підприємств стосовно тієї частини, яка спрямована на інвестування в галузі агропромислового комплексу (насамперед – в сільське господарство). Варто також розповсюдити пільги не лише на безпосередніх інвесторів, у тому числі й на іноземних, а й на всіх учасників інвестиційного процесу (банки та інші кредитні установи, лізингові структури, страхові компанії, підрядники). У наявній ситуації стимулювання іноземних інвестицій в агропромисловий сектор є реальною альтернативою імпорту готової продукції.

Промислова політика повинна сприяти розвитку імпортозамінювальних секторів економіки, зокрема через перелив капіталу, надання тимчасової допомоги, створення Державного банку промислового розвитку, який повинен фінансувати підприємства, що виробляють імпортозамінну продукцію, створення замкнених технологічних циклів з виробництва кінцевої продукції [28].

Механізми торговельної політики повинні передбачати розширення нетарифних методів регулювання, дозволених СОТ, зокрема ліцензування, сертифікації, технічних, фітосанітарних, екологічних.

Удосконалення механізмів щодо стимулювання імпортозамінного виробництва дасть змогу зменшити імпорт товарів, які країна здатна сама виробляти, і сприятиме подоланню структурних зрушень у національній економіці.

Висновки. Встановлено, що потенціал імпортозаміщення в різній мірі існує практично в усіх секторах національної економіки. Імпортозамінне виробництво в середньостроковому періоді доцільно здійснювати в харчовій, легкій, хімічній, паперово-целюлозній промисловості та сільському господарстві. У секторі машинобудування імпортозаміщення можливе на основі міжнародного кооперування. Часткове зменшення імпорту енергоносіїв можливе за рахунок застосування альтернативних джерел енергії. Стимулювання імпортозамінного виробництва зумовлює подолання дисбалансів у зовнішній торгівлі та оптимізацію галузевої структури національної економіки в напрямі зниження енерговитратності та матеріаломісткості виробництва, сприяє формуванню соціально-орієнтованої економічної системи.

Література

1. Остапенко Т. Вплив експортоорієнтованих та імпортозаміщуючих галузей на зростання економіки України / Т. Остапенко // Економіка, фінанси, право. – 2009. – № 10. – С. 11–16.
2. Якубовський М. М. Реструктуризація промисловості як засіб подолання імпортозалежності економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2011/Yakubovskiy.pdf>.
3. Загальнодержавна цільова економічна програма розвитку промисловості на період до період 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/947-2008-%D1%80>.
4. Давиденко С. В. Актуальні проблеми та перспективи оптимізації імпортозалежності України / С. В. Давиденко // Стратегічна панорама. – 2009. – № 1. – С. 109–116.
5. Амоша О. І. Концептуальні орієнтири промислової політики України (на середньострокову перспективу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/EProm/2008_43/st_43_01.pdf.
6. Юрій С. І. Національні економічні інтереси України: методологічні аспекти та рішення для регіону Чорноморського басейну / С. І. Юрій, Є. В. Савельєв // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 5-2. – С. 13–31.

7. Україна отримає найсучасніші технології з розробки сланцевого газу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244082208.
8. Мазаракі А., Корольчук О., Мельник Т. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / Мазаракі А., Корольчук О., Мельник Т. – К.: НІСД, 2010. – 717 с.
9. Зубець М. В. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / М. В. Зубець, І. В. Гусева // Аграрна наука. – К. – 2005. – 176 с.
10. Булана О. Державна підтримка підприємств реального сектора економіки в Україні в умовах інтеграції її у СOT і ЄС / О. Булана // Економіка України. – 2/2011. – С.68–78.
11. Осташко Т. Можливості та обмеження застосування захисних заходів для сільськогосподарської продукції в рамках СOT / Т. Осташко // Економіст. – 2010. – № 9. – С. 4–6.
12. Бутас Н. В. Удосконалення формування витрат на підприємствах текстильної підгалузі / Н. В. Бутас // Економіка та управління підприємствами. – 2008. – №12. – С. 72–76.
13. Ганушак-Єфіменко Л. М. Методи управління інноваційним розвитком підприємств / Л. М. Ганушак-Єфіменко // Актуальні проблем економіки. – 2010. – №11(113). – С. 83–95.
14. Олексієнко Н. Інноваційні підходи до управління виробничо-господарськими системами в умовах глобалізації / Н. Олексієнко, А. Малтих // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 5–1. – С. 208–220.
15. Хомяков В. І., Кошеленко С.В. Структурні зрушення в економіці України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpchdtu/2009_24/articles/3_homyakov_koshelenko.pdf.
16. Державна служба статистики України. – Офіційний веб-сайт: <http://ukrstat.gov.ua/>.
17. Ключев А. Програма розвитку внутрішнього виробництва допоможе активізувати внутрішні інвестиційні ресурси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244785736.
18. Домашевська Т. О. Структурні зрушення та фінансова підтримка агропромислового сектору України / Т. О. Домашевська // МАГІСТЕРІУМ, Економічні студії. – 2011. Вип. 44. – С. 24–29.
19. Статистичний щорічник за 2010 рік, Державний комітет статистики України / [За ред. О. Г. Осауленка]. – К.: Консультант, 2011. – 566 с.

20. Рудый К. Финансовое регулирование импортозамещения / К. Рудый // Финансы, учет, аудит. – 2006. – № 8. – С. 15–16.
21. Національний банк України. – Офіційний веб-сайт: <http://bank.gov.ua/control/uk/index>.
22. Дзюблюк О.В. Грошово-кредитний механізм регулятивного впливу національного банку України на динаміку економічного розвитку / О.В. Дзюблюк // Журнал європейської економіки. – 2007. – № 3. – С. 294-311.
23. Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Офіційний веб-сайт: <http://www.minagro.gov.ua/>.
24. Юрчик І. Б., Ільницька С. І. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/yurchik-ib-ilnitska-ei-kredituvannya-silskogospodarskih-tovarovirobnikiv/>.
25. Міністерство фінансів України. – Офіційний веб-сайт: <http://www.minfin.gov.ua/>.
26. Собкевич О., Шевченко А. Щодо фінансових механізмів структурних змін у промисловому секторі. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/460/>.
27. Закон України «Про інноваційну діяльність». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
28. Ключев: Імпортозаміщення до 2015 року може дати позитивне торговельне сальдо в 1,5-2 млрд дол. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/klyuev-importozameshchenie-do-2015-goda-mozhet-dat-pozitivnoe-12092011171900>.

20. Рудый К. Финансовое регулирование импортозамещения / К. Рудый // Финансы, учет, аудит. – 2006. – № 8. – С. 15–16.
21. Національний банк України. – Офіційний веб-сайт: <http://bank.gov.ua/control/uk/index>.
22. Дзюблюк О.В. Грошово-кредитний механізм регулятивного впливу національного банку України на динаміку економічного розвитку / О.В. Дзюблюк // Журнал європейської економіки. – 2007. – № 3. – С. 294-311.
23. Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Офіційний веб-сайт: <http://www.minagro.gov.ua/>.
24. Юрчик І. Б., Ільницька С. І. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/yurchik-ib-ilnitska-ei-kredituvannya-silskogospodarskih-tovarovirobnikiv/>.
25. Міністерство фінансів України. – Офіційний веб-сайт: <http://www.minfin.gov.ua/>.
26. Собкевич О., Шевченко А. Щодо фінансових механізмів структурних змін у промисловому секторі. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/460/>.
27. Закон України «Про інноваційну діяльність». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
28. Ключев: Імпортозаміщення до 2015 року може дати позитивне торговельне сальдо в 1,5-2 млрд дол. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/klyuev-importozameshchenie-do-2015-goda-mozhet-dat-pozitivnoe-12092011171900>.